

Środki finansowe na realizację zadania zostały pozyskane w ramach projektu;
„Wspólnota cierpienia czy konkurencja ofiar? Los Żydów, Romów i Polaków w czasie II Wojny Światowej”
przyjętego do finansowania w drodze konkursu na realizację projektów w ramach programu pod nazwą
„Nauka dla Społeczeństwa II” ogłoszonego komunikatem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 4 kwietnia 2023 r.

Mord na Romach w Żabnie (lipiec 1943 r.)

Cele lekcji

Po ukończeniu lekcji uczestnik:

- wyjaśnia, czym była zagłada Romów,
- opisuje okoliczności obecności Romów w Żabnie podczas okupacji,
- rekonstruuje przebieg mordu w nocy z 9 na 10 lipca 1943 r.,
- analizuje problem niepamięci i marginalizacji romskich ofiar wojny,
- rozumie znaczenie lokalnych i współczesnych form upamiętnienia.

1. Zapomniany Holokaust - Romowie w historiografii

- pojęcia: „zapomniany / uciszony Holokaust”, Porrajmos, Samudaripen
- przyczyny braku pamięci: brak elit, źródeł pisanych, marginalizacja społeczna,
- znaczenie relacji ustnych i dokumentów powojennych,
- rola IPN i badań lokalnych.

2. Romowie w Żabnie przed i w czasie okupacji

- przedwojenna obecność Romów jako grup wędrownych,
- zmiana sytuacji po 1939 r. – deportacje do Generalnego Gubernatorstwa,
- przymusowe osiedlenie wiosną 1943 r.,
- praca przymusowa (cegielnia, prace polowe),
- rozproszone miejsca zamieszkania w Żabnie i okolicach,
- fragmenty życia codziennego (muzyka, rzemiosło, jedzenie).

3. Zagłada żabnieńskich Romów - przebieg wydarzeń

- **data:** noc z 9 na 10 lipca 1943 r.,
- organizacja akcji przez gestapo i żandarmerię,
- gromadzenie Romów na rynku w Żabnie,
- transport furmankami na cmentarz parafialny,
- egzekucja strzałem w tył głowy,
- dramatyczne relacje świadków,
- pochówek w zbiorowej mogile.

Relacje świadków

Romów wyciągano z domów w nocy, często w samej bieliźnie nocnej. Byli zdezorientowani i przerażeni, nie wiedzieli, dokąd są prowadzeni. Akcja odbywała się wtedy, gdy większość mieszkańców spała, dlatego bezpośrednich świadków było niewielu.

Jeden ze świadków wspominał trzynastoletniego romskiego chłopca, który pracował przy wypasie krów u miejscowego urzędnika. Gdy przyszli po Romów, chłopiec padł do nóg swojego pracodawcy, błagając o ocalenie. Nie uzyskał pomocy – został odepchnięty i zabrany wraz z innymi.

Romów spędzano na rynek w Żabnie. Ładowano ich po kilka osób na furmanki. Dochodziło do szamotaniny i prób oporu. Żandarm bił kolbą i pistoletem oraz oddawał strzały ostrzegawcze, aby zastraszyć zgromadzonych.

Świadek obserwujący wydarzenia z wnętrza stodoły relacjonował, że Romów zmuszano do rozebrania się i kładzenia na ziemi „głowa przy głowie”. Strzelano im w tył głowy. Szczególnie niezrozumiałe było dla niego odbieranie ofiarom odzieży, skoro następnie wrzucano ją razem z ciałami do zbiorowej mogiły.

Świadkowie zapamiętali rodziców z siedemnastoletnią córką, którzy tuż przed śmiercią objęli się, przeczuwając swój los. Był to jeden z najbardziej wstrząsających obrazów tamtej nocy.

Mężczyźni zmuszeni do grzebania ofiar wspominali, że dorośli mieli rany postrzałowe w tył głowy, a dzieci – po kilka kul w ciele. Niektórzy świadkowie twierdzili, że przez kilka godzin po egzekucji ziemia nad mogiłą poruszała się, co sugerowało, że część ofiar mogła zostać pogrzebana żywcem.

Krzyki, płacz, nocne wyciąganie rodzin z domów oraz wozy jadące w stronę cmentarza zapisały się trwale w pamięci mieszkańców Żabna i były wspomniane jeszcze wiele lat po wojnie

4. Sprawcy i ofiary

- główni odpowiedzialni za zbrodnię,
- możliwy udział policji granatowej,
- problem ustalenia liczby ofiar (ok. 50 osób),
- brak imiennych list zamordowanych,
- dehumanizacja i przemoc symboliczna (rozbieranie ofiar).

5. Pamięć i upamiętnienie

- spontaniczne formy pamięci po 1943 r.,
- pierwszy pomnik z 1946 r.,
- nowy grobowiec z 2012 r.,
- Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów (od 1996 r.),
- wpisanie Żabna w europejską mapę Zagłady Romów

6. Podsumowanie

- mord na Romach w Żabnie był częścią systemowej zagłady,
- pamięć lokalna odegrała kluczową rolę w zachowaniu historii,
- edukacja historyczna jest narzędziem przeciwdziałania wykluczeniu.